

**Vaqif Tapdıq oğlu Qurbanov<sup>1</sup>**  
**PROBLEMLİ MÜHAZİRƏ: MÜƏLLİMLƏRİN VƏ TƏLƏBƏLƏRİN**  
**SUALLARI ƏSASINDA**

Müasir müəhazirə ənənəvi olanlardan çox fərqli şəkildə qurulur. Qərbdən əxz edilən müəhazirələr, bir qayda olaraq, interaktiv xarakterə malikdir. Ona görə də növləri, təxminən, belədir: iki nəfərin tərəfindən aparılan, mətbuat konfransı şəklində olan, dialoq-disskusiya, sualara cavab və s.

Ədəbiyyat fənnindən aparılan müəhazirələrin sual-cavab əsasında olması daha çox interaktivlik yaradır və inteqrasiyalarla (fəndaxili, fənlərarası, fənnüstü və s.) xarakterizə olunur. Ənənəvi təhsilin məzmun strukturlarında belə müəhazirələrin metodikası tədqiq olunmamışdı deyə, qabaqcıl təcrübəyə də çevrilmir və kütləviləşmirdi. Hazırda bu məsələyə münasibət kökündən dəyişmiş və bəzi yeni təcrübələri innovasiyalara çevirmişdir. Belə bir müəhazirənin fraqmental təsviri və ya yığcam nümunəsi aşağıdakı kimidir:

**Sual:** Kurikulum metodologiyası ilə işləyən müəllim nəzm əsərlərindən keçəndə bir “parça söyləyin”, “əzbərləyin”, “əzbərlədiyinizi təqdimat edin demir”; heç özü də ən sədevr sayılan şeir parçalarının deklamasiyasının üstündən sükutla keçir. Belə olmalıdırmı?

**Cavab:** Bütün fənlər 2008-ci ildən kurikulum proqram və dərsliklərində göstəriləyi kimi klassik ədəbiyyat da, müasir ədəbi mövzular da interaktiv metodlarla, interaktiv qaydalarla öyrədilir.

Məqsəd və vəzifələrə dərinlən diqqət yetirsək, bunları demək olar:

Klassik Azərbaycan ədəbiyyatı təfəkkürə köçürülməsə, milli təfəkkürümüz formalaşmaz, inkişaf etməz, zənginləşməz. Bu bir həqiqətdir. Müasir təhsili təfəkkür məktəbi elan etmişik, lakin klassik ədəbiyyatı tədris edirik, öyrədirik, ancaq necə? Təhlil edirik, lakin bir parçanı belə yaddaşlara köçürmürük. Nə üçün? Çünki ədəbiyyatın tədrisi metodikasında “əzbər öyrənir, əzbər söylənir” təlim nəticəsi və standartı yoxdur.

Fənn kurikulumda təlim məqsədi və ya təlim nəticəsi, yaxud da təlimin standartı göstərilir. Klassik ədəbiyyatı tərtib edənlər müəllim üçün metodik vəsaitlərdə həmin meyarları da nəzərdə tutmuşlar. Ancaq nəticə necədir? Vaxtilə, yəni ənənəvi təlimdə Nizami Gəncəvi, İmaməddin Nəsimi, Məhəmməd Füzuli, Şah İsmayıl Xətai, Molla Pənah Vaqif, Mirzə Ələkbər Sabirin şeirlərindən parçaları əzbər bilən şagirdlərin filologiya fakültəsinə meyl etdiklərini görərdik. Hazırkı nəsllə klassik ədəbiyyat yalnız sözdə öyrədirlər, əməldə yox. Əməldə o deməkdir ki, birisi M.Füzulinin “Söz” qəzəlindən, heçolmasa, üç-dörd beyti söyləyir və mənasını da şərh edir. Təlimdə bu olur nitq və təfəkkür inkişafı. Bəs təhsil funksionerlərinə deyən yoxdur ki, aya, bir beyti əzbər demədən onu necə şərh etmək olar? Deyənə də bəzən cavab verirlər ki, əzbər bilmək əsas deyil və kurikulumda da reallaşdırmaq üçün belə bir standart yoxdur.

Paradoks deyilmi? Nəzm əsərini tədris edəsən əzbər öyrənmək və söyləmək tapşırığı olmaya?! Və yaxud da:

Bayatıları keçəsən, bir bayatı söyləmək tələb olunmaya...

...Bəxtiyar Vahabzadənin “Azərbaycan – Türkiyə” şeirini keçəsən, əzbər söylənməsini tələb etməyəsən... Səməd Vurğunun “Azərbaycan” şeirini öyrədəsən, 3-5 bəndin əzbər söylənməsi tələb olunmaya. Bu, əsl obyektiv və eyni zamanda subyektiv problemlər kimi bizi narahat edir. Çıxış yolunu tapa bilmirik...

**Sual:**Nitq mədəniyyəti kitabınızda Mirzə Ələkbər Sabir kursu var. Siz satirik şairi bizə o dərəcədə dərinlən öyrənməyi tövsiyə edirsiniz; halbuki orta məktəbdə şairin əsərləri öyrədilmir. Yaxud da televiziya bəziləri tərəfindən açıqca iddia olunur ki, M.Ə.Sabir bu gün üçün aktual deyil. Belə olduqda biz filoloqlar kimlərə inanmalıyıq?

**Cavab:** Siz hər kəsə qulaq asmalı deyilsiniz. Gələcəyin alimləri, müəllimləri olacaqsınız; odur ki, vicdanınızın səsinə qulaqasmalısınız. M.Ə.Sabir xalqımızın bədii təfəkkürü vasitəsilə milli təfəkkürünün oynanmasında Nizami, Nəsimi, Füzuli, Şah İsmayıl Xətai, Vaqif kimi əzəmətli şairlərindən biridir. O, xalqımızı xürafatdan, fanatizmdən, milli nihilizmdən ayılmaqla daha çox oxunmağa, öyrənməyə layıqdır. Siz onun “Səttərxana” şeirini oxuyun, dərk edin. Görün Sabir bu şeir ilə xalqı milli qeyrət, milli oyanış, azadlıq mücahidlərinə qaldıran Səttərxana necə qiymət verir. Səttərxan xalqımızı İran müstəbidlərinə qarşı qaldıran və qələbə çalan xalq qəhrəmanıdır.

*“Afərin Təbriziyan, etdiz əcəb əhdə vəfa,  
Dost, düşmən əl çalıb eylər sizə səd-məzhəbi.  
Çox yaşa dövlətli Sultanım əfəndim çox yaşa.  
Cənnəti-ələda Peyğəmbər sənə etsin dua.  
Çün bir xidmətlər bütün islamdır insanadır  
Afərinim himməti-valayi Səttərxanədir”* [2, s.74].

M.Ə.Sabirin “Səttərxan”-ını bu gün Mübariz İbrahimov, Polad Həşimov ilə inteqrasiyada öyrətmək təlim məqsədimiz, təlim nəticəmiz olmalı deyilmi? Səttərxan Gəncədə, Bakıda milli cümhuriyyət yaradılmasında, Mübariz İbrahimov, Polad Həşimov fenomeni Qarabağ torpaqlarının erməni faşistlərindən azad olunmasında həlledici rol oynamadı mı? M.Ə.Sabir fenomeni Azərbaycan xalqının tarixində, hətta Şərq xalqlarının tarixində hərəkətverici qüvvə olmuşdur və olacaqdır.

M.Ə.Sabiri oxuyun, öyrənin; bununla siz milləti – tariximizi, milli təkamülümüzü öyrənmiş olarsınız.

**Sual:** M.Ə.Sabir yaradıcılığının leytmotivi milləti satirik gülüşlə qəflət yuxusundan ayılmaqdır. Onun satiraları klassik ədəbiyyatda olanlarla necə də səsləşir. Bu məsələyə münasibətiniz necədir?

**Cavab:** M.Ə.Sabirin dini mövhumatı yayan zahidlər haqqında yazdıqlarını oxusanız görərsiniz ki, o, klassik ədəbi ənənələrin nəinki daşıyıcısı və davamçısıdır, hətta ümumiləşdiricisidir. Baxın, xalqı xürafata, mövhumata inanmağa sürükləyən zahidlər haqqında Nizaminin, Nəsiminin, Füzulinin və b. dediklərinə necə sözlərlə, deyimlərlə möhür vurur. Məsələn:

**Füzulidə:** “Deyil Allah üçün zahid edirsə məscidi təmir,  
Təşəxxüs satmağa istər hazır etsin, o dükkanı” [4, s.184].

**Sabirdə:** “Zahid ölməkdən qabaq məqsudinə yetmək dilər,  
Cənnətə uyğu ipiylə bir kəmənd atmaq dilər.” [2, s.243].

**Füzulidə:** “Soyarkən kafəri hər dəm dəyərdin ki, səvab işidir,  
Sözün nədir ki, bəs indi soyursan hər müsəlmanı?”

**Sabirdə:** “Söylə təqsiri nədir, tapdalıyırsan yazığı,  
Belə işlər çox olur, hamısı şeytan işidir.

Etdiyin cürmünü şeytan adına çıxma, onun  
Yox bu işdən xəbəri, söylə, müsəlman işidir.” [2, s.305].

Görürsünüz, necə səsləşir. Baxın, budur M.Ə.Sabir fenomeni.

**Sual:** Müəllim, siz dediniz ki, M.Ə.Sabirin sözlə bağlı şeiri var. Mümkünsə, o haqda informasiya verərdiniz. Olarmı?

**Cavab:** Mən sizə İmaməddin Nəsiminin sözə dair bəzi qiymətli şeirlərini yazdırmışam... Dahi Nizami Gəncəvinin və Ə.Xaqaninin, M.Füzulinin söz haqqında şeirlərini də xatırlatmışdım. Bilirsiniz ki, N.Gəncəvi şeirlə bağlı natiq haqqında Tutıyanuş obrazı yaratmışdır.

Füzulinin “Söz” fəlsəfi qəzəlini dəfələrlə sizə söyləmiş və şərhini vermişəm. Sizlərdən də əzbər bilənlər var. İndi isə Mirzə Ələkbər Sabirin “Söz” şeirinin məna-məzmun təhlilini verəcəyəm.

Şeirin səslənməsi belədir:

“Ey siz, nola dersəm sənə xurşudi-səməvat,

Səndən alıyır nuri-ziyəyi-həmə səmavat.

Bir nuru-həqiqətsən, edib həqq səni nazil

Ki, nəqş edəsən aləmi nasutə fiyuzat” [3, s.53].

(Ey söz, sən səmələrin günəşisən. Bütün zərrələr öz nuruna səndən (günəşdən) alır. Haqq səni ona görə nazil edib ki, insanlıq aləminə xeyir-bərəkət verəsən).

Baxın, budur M.Ə.Sabir şeirinin mənası. “O, sözü günəş hesab edir. Qeyri-adi bir təşbih yaratmaqla sözə hər kəsdən daha yüksək qiymət verir.

Şair “Ey natiqeyi badiə pərdaz” la başlayan “Nitqə kitab” şeirində natiq obrazı da yaratmağa naib olmuşdur. Həmin şeiri özünüz oxuyun və öyrənib təhlilinə diqqət edin [Bax:3, s.86-87].

Budur M.Ə.Sabirin “Söz” şeirindən çıxarılan nəticə.

**Sual:** Müəllim, M.Ə.Sabirin “Beynəlmiləl” şeiri haqqında bir şeyi soruşmaq istəyirəm. Məgər ondan əvvəl və sonra belə bir məzmununda şeir yazılmayıbmı?

**Cavab:** Filoloq tədqiqatçı olduğunuz üçün sizə deməliyəm ki, ikicildli “Hophopnamə”ni araşdırın. Əgər bu şeiri və onun haqqında izahatı diqqətlə oxuyasınız. O zaman bu sualınıza da cavab tapacaqsınız.

Bununla belə, deməliyəm ki, “Hophopnamə”nin 1-ci cildinin 258-261-ci səhifələrində bu barədə məlumat var. “İlk dəfə “Həyat” qəzetində (1 iyul 1905, №19) “M.Ə.Sabir” imzası ilə çap olunmuşdur. Birinci nəşrdən başqa, “Beynəlmiləl” adı da verilmişdir” [1, s.258].

Bu şeir dərc olunandan 27 gün qabaq, yəni 17iyun 1905-ci ildə Əlibəy Hüseynzadə “Həyat” qəzetində bir şeir dərc etdirmişdir. Məzmunu və istiqaməti etibarilə müəllifin sonrakı əsərlərindən seçilən həmin şeirdə deyilirdi:

“Pəncələşmək müqtəza bu narəva halat ilə,

Keçməsin əyyamımız bihudə bir heyhat ilə,

Cəhli-xəlqi eyləyək bərbad irşadat ilə,

Baği-mülkü eyləyək abad irşadat ilə,

Dövri-islətatdır, sülh səlah əyyamıdır,

Arkadaşlar, sülh edin, sülh etmənin həngamıdır [3, s.260].

Bu şeirin daha iki bəndi də var ki, Sabir yaradıcılığının görkəmli tədqiqatçısı professor Məmməd Məmmədov tərtib etdiyi bu “Hophopnamə” kitabında vermişdir. Deməli, sülhə çağırış motivli “Müsəlman və erməni vətəndaşlarımıza” şeirini ilk dəfə Əlibəy Hüseynzadə yazmış, sonra Mirzə Ələkbər Sabirin “Beynəlmiləl” şeirinin də haqqında məqalə yazıb şairin istedadına yüksək qiymət vermişdir.

Beləliklə, biz burada filoloqtələbələrimizin bir necə suallarına verdiyimiz cavablarla oxucularımızı tanış etməli olduq. Əgər hörmətli oxuculara bunlar maraqlı görünərsə, digər suallara verdiyimiz cavablarımızı da dərc etdirə bilərik.

Son nəticə olaraq demək istəyirik ki, filoloq tələbə və müəllimə alim M.Ə.Sabir yaradıcılığını mənimsəməklə ədəbi-bədii təfəkkürünüzü zənginləşdirə, öz dünyagörüşünüzü genişləndirə bilərsiniz. Çünki M.Ə.Sabir yaradıcılığı Şərq intibahının, Azərbaycan renesansının toplusudur və bu gün üçün xüsusilə aktualdır.

M.Ə.Sabiri bəyənməyən və teledebatlarda yüngüllük edən cahil “tənqidçilərə” isə şairin bu şeiri ilə cavab veririk:

*“Lənət sənə, ey cəhl, nə bidad ediyorsan!*

*Hər gün yeni min mələnat icad ediyorsan!*

*Sərməşq edərək Həbilü Qabil hərəkətin*

*Qardaşları qardaşlara cəllad ediyorsan!*

*Nakəslərə imdad ilə, bəkəslərə bidad, –*

*Bir gör kimə yardım, kimə bidad ediyorsan?!”* [Bax:3, s.378].

Beləliklə, interaktiv mühazirələrin sual-cavab əsasında aparılması hələlik innovasiya olsa da, artıq yayılmağa da başlamışdır [Bax: 5, s.89-98].

Filoloq magistr tələbələr ədəbiyyatın tədqiqatçısı olduğu üçün bunları da bilməlidirlər.

M.Ə.Sabir Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində klassiklər sırasında çox görkəmli yerlərdən birini tutur. Eyni zamanda satıra aləmində bərabəri olmayan dahidir. Nitq mədəniyyəti fənnində belə bir bölmə var: “M.Ə.Sabir kursu”.

Filoloq magistrantlar M.Ə.Sabir yaradıcılığı, o cümlədən nətiqliyə dair onun fikirlərini dərindən də hərtərəfli şəkildə öyrənməlidir.

#### ***İstifadə edilmiş ədəbiyyat :***

1. M.Ə.Əsgərov “Nətiqlik sənətinin əsasları”, Bakı, “Maarif”, 1975, -259 s.
2. M.Ə.Sabir “Hophopnamə”, I cild, Bakı, “Şərq-Qərb”, 2004, - 478 s.
3. M.Ə.Sabir “Hophopnamə”, I cild, Bakı, “Şərq-Qərb”, 2004, - 384s.
4. Məhəmməd Füzuli “Heyrət, ey büt”, Bakı, “Gənclik”, 1989, - 224 s.
5. Vaqif Qurbanov. Azərbaycan dili təliminin aktual problemləri (monoqrafiya). Bakı, “Müəllim” nəşriyyatı, 2023, 264 s.

#### **Problemli mühazirə: müəllimlərin və tələbələrin sualları əsasında**

##### **Xülasə**

Məqalədə müasir mühazirə ilə ənənəvi mühazirənin fərqli şəkildə qurulmasından bəhs edilir. Yeni təhsil proqramlarına əsasən mühazirələr interaktiv xarakterə malikdir. Ona görə də növləri, təxminən, belədir: iki nəfər tərəfindən aparılan mühazirə, mətbuat konfransı şəklində aparılan mühazirə, dialoq-disskusiya şəklində aparılan mühazirə, sual-cavab şəklində aparılan mühazirə.

Ədəbiyyat fənnindən aparılan mühazirələrin sual-cavab əsasında olması daha çox interaktivlik yaradır və inteqrasiyalarla (fəndaxili, fənlərarası, fənnüstü və s.) xarakterizə olunur. Ənənəvi təhsilin məzmun strukturlarında belə mühazirələrdən istifadə edilmirdi. Bu səbəbdən də qabaqcıl təcrübəyə çevrilmir və kütləviləşmirdi. Hazırda bu məsələyə münasibət dəyişmiş və bəzi yeni təcrübələri innovasiyalara çevirmişdir. Belə bir mühazirənin fraqmental təsviri və ya yığcam nümunəsi məqalədə ətraflı şəkildə şərh olunur.

**Açar sözlər:**problemli mühazirə, milli təfəkkür, klassik mövzular, dini fanatizm, islam mədəniyyəti, milli birliyə çağırış.

#### **Problem lecture: on the basis of questions of teachers and students**

##### **Resume**

The article talks about the different construction of a modern lecture and a traditional lecture. According to new educational programs, lectures are interactive. Thus, the types are approximately the following: a lecture conducted by two people, a lecture conducted in the form of a press conference, a lecture conducted in the form of a dialogue-discussion, a lecture conducted in the form of questions and answers. The fact that lectures on the subject “Literature” are built on questions and answers creates greater interactivity and is characterized by integration (within the subject, interdisciplinary, outside the discipline, etc.). Such lectures were not used in the content structures of traditional education. For this reason, it did not become a leading practice and did not become popular. Currently, attitudes towards this issue have changed and some new practices have turned into innovations. A fragmentary description or a brief example of such a lecture is described in detail in the article.

**Key words:** problem lecture, national thinking, classical themes, religious fanaticism, Islamic culture, call for national unity.

#### **Проблемная лекция: на основе вопросов преподавателей и студентов**

##### **Резюме**

В статье говорится о разном построении современной лекции и традиционной лекции. Согласно новым образовательным программам лекции являются интерактивными. Таким образом,

типы примерно следующие: лекция, проводимая двумя людьми, лекция, проводимая в форме пресс-конференции, лекция, проводимая в форме диалога-дискуссии, лекция, проводимая в форме вопросов и ответов.

Тот факт, что лекции по предмету «Литература» построены на вопросах и ответах, создает большую интерактивность и характеризуется интеграцией (внутри предметной, междисциплинарной, вне дисциплинарной и т.д.). Подобные лекции не использовались в содержательных структурах традиционного образования. По этой причине она не стала ведущей практикой и не стала популярной. В настоящее время отношение к этому вопросу изменилось и некоторые новые практики превратились в инновации. Фрагментарное описание или краткий пример такой лекции подробно описан в статье.

**Ключевые слова:** проблемная лекция, национальное мышление, классические темы, религиозный фанатизм, исламская культура, призыв к национальному единству.

**RƏYÇİ:** dos. S.Abbasova